

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ АДАПТАЦІЙНИХ МОМЕНТІВ ТА ФАКТОРІВ, ЩО МАЮТЬ ВПЛИВ НА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ

Т.А. Кравцова, А. В. Король

Рівень успіху навчання іноземних студентів багато в чому залежить від періоду адаптації. У статті визначено термін та основні етапи розвитку процесу адаптації студентів-іноземців. Виявлено складові цього процесу. Визначено основні види соціальної взаємодії та її вплив на процес адаптації студентів-іноземців в Україні під час навчання.

Ключові слова: адаптація, вплив, індивідуальний, освіта, навчання.

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ АДАПТАЦИОННЫХ МОМЕНТОВ И ФАКТОРОВ, КОТОРЫЕ ВЛИЯЮТ НА ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ В УКРАИНЕ

Т.А. Кравцова, А. В. Король

Уровень успеха обучения иностранных студентов во многом зависит от периода адаптации. В статье определено понятие и основные этапы развития процесса адаптации иностранных учащихся в Украине. Выявлены его составляющие. Определены основные виды социального взаимодействия и влияние его на процесс адаптации студентов-иностранцев в Украине во время обучения.

Ключевые слова: адаптация, влияние, индивидуальный, образование, обучение.

ANALYSIS OF THE MAIN ADAPTATION MOMENT AND FACTORS THAT HAVE INFLUENCE ON EDUCATION OF FOREIGN STUDENTS IN UKRAINE

T. Kravtsova, A. Korol

In order to develop and carry out activities aimed at optimizing the process of social and psychological adaptation of students to study in high school in Ukraine, it is necessary to examine some theoretical approaches to the process, as well as to conduct a case study of the difficulties that distinguish and describe the students at the elementary level to high school. A theoretical analysis of the factors influencing the process of adaptation of students to study at the university, reflecting

the level of preparation of students for learning activities in high school, the level of social and moral maturity, the level of legal awareness, individual and personal characteristics of the development of mental processes, factors directly influence teaching, factors associated with the terms of tuition and accommodation as the organization of the educational process. Preventive tasks allocated to work with students at the initial stage of socio – psychological adaptation to training in high school. The results can be used by educators for program adaptation for students.

Keywords: adaptation, influence, individual, education, study.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному світі інтенсивно розвиваються міждержавні освітні контакти, збільшується кількість молодих людей, які бажають отримати освіту за межами своєї країни. Україна є активною учасницею Болонського процесу. Вона впевнено виходить на ринок міжнародних освітніх послуг, успішно конкуруючи з іншими країнами. За останні роки зросла кількість іноземних студентів, які навчаються у ВНЗ України.

Наша держава приймає на навчання великі групи іноземних студентів. Успішність їх навчання та рівень професійної підготовки значною мірою пов'язаний насамперед із вирішенням проблеми адаптації до нових умов навчання та життя. Актуальність цієї проблеми визначається завданнями подальшого вдосконалення підготовки іноземних громадян у навчальних закладах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми загальної та соціальної психології відображено в дослідженнях і публікаціях таких авторів: як Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Е.К. Зав'ялова, І.С. Кон, Є.С. Кузьмин, Б.Ф. Поршнєв, С.Л. Рубінштейн, Е.Ф. Рибалко, Г.В. Суходольський, В.А. Якунін та ін. Проблеми етнопсихології та національної психології також лягли в основу досліджень А.О. Бороноєва, В.Г. Крисько, Н.М. Лебедева, В.Н. Павленко, Т.Г. Стефаненко. Проблеми адаптації іноземних студентів в аспекті взаємодії викладача російської мови з іноземними учнями розкрито в дослідженнях Н.П. Голубєва, Н.А. Персианової, Г.Н. Князевої; особливості адаптації іноземних студентів до навчально-виховного процесу у ВНЗ відображено в праці І.В. Ширяєвої; фактори навчальної успішності в дослідженні Є.Ф. Изотової; адаптацію іноземних студентів за матеріалами зарубіжних дослідників розглянуто в працях М.А. Іванової, Н.А. Титкової, В.П. Трусова, Н.Д. Шаглиної; дослідженням соціальних стереотипів присвячено розробку А.С. Філіппова; адаптацію іноземних студентів до навчальної групи, соціально-психологічний клімат у ній досліджено в наукових розвідках М.А. Іванової, Н.А. Титкової; ціннісні орієнтації викладено в працях А.М. Горошенко, В.П. Трусова; національно-психологічні

особливості іноземних студентів та їх урахування в педагогічному спілкуванні можна знайти в дослідженнях М.А. Іванової та Л.П. Цоколь.

Мета статті. Мета полягає у виявленні специфічних особливостей адаптації іноземних студентів до української університетської дійсності, а також у можливості використання отриманих результатів в педагогічній та навчальній роботі з ними, що сприяє скороченню адаптаційного періоду та підвищенню рівня фізичної та розумової працездатності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед приймаючою стороною стоїть завдання забезпечення оптимальних умов життя та навчання іноземних студентів з урахуванням складного процесу адаптації їх до нового способу життєдіяльності. Це важливий, але тільки один аспект проблеми. Інший аспект пов'язаний із тим, наскільки студенти-іноземці готові до адаптації в нових для них умовах. У цьому зв'язку надзвичайно актуальним як із науково-теоретичної, так і з практичної точки зору видається дослідження соціальної адаптації та міжкультурної взаємодії іноземних студентів, які навчаються в українських вишах.

Значення, у якому поняття «адаптація» вживається в сучасній науковій літературі, бере початок від латинського слова «adaptare» – пристосувати, налагоджувати, влаштувати. У цьому полягає позитивне значення адаптації для успішного функціонування індивіда в тій чи іншій соціальній ролі. Під адаптаційною здатністю мають на увазі здатність людини пристосовуватися до різних соціальних та фізичних вимог середовища без відчуття внутрішнього дискомфорту та без конфлікту з середовищем.

Дослідники адаптації іноземних студентів, як правило, виділяють три групи адаптаційних проблем: академічні, тобто пов'язані з навчальним процесом; індивідуальні, пов'язані з особливостями людини; соціокультурні, пов'язані з умовами нового соціального середовища, які інтенсивно вивчаються та успішно застосовуються у практиці навчання іноземців у ВНЗ [2–4]. Однак практики недооцінюють питання адаптації, пов'язані з фізичною активністю іноземних учнів, бо саме тут є резерви підвищення ефективності процесу адаптації.

Адаптивна фізична активність є потужним засобом відновлення психічних та фізичних сил іноземних студентів, що допомагає впоратися з проблемами соціальної та індивідуально-психологічної адаптації.

Для виділення основних адаптаційних моментів, факторів, що мають вплив на студентів, було проаналізовано традиції та системи навчання країн, з яких студенти-іноземці приїжджають учитися в українські університети; труднощі, з якими стикаються студенти-іноземці, перебуваючи на навчанні в Україні.

Загалом, для більшості іноземних студентів головною проблемою стають побутові умови. Оскільки більшість студентів-іноземців (92%) проживає в гуртожитку, то, відповідно, – умови проживання в гуртожитку. Також викликають складнощі соціально-психологічної адаптації англомовних іноземних студентів до навчально-виховного процесу такі фактори, як необхідність спілкуватися російською мовою (24%), ставлення оточення (14%), відсутність родичів (8%), тобто більшість іноземних студентів стикаються з труднощами фізичного і соціального характеру [5].

На думку іноземних студентів, володіння українською (російською) мовою не є домінуючим фактором успішної адаптації – на першому місці стоїть наявність добрих друзів та знайомих, а володіння українською (російською) мовою має таке ж значення, як матеріальна забезпеченість.

Також було виявлено, що більшості іноземних студентів сподобалися українська культура (58%), українська (російська) мова (50%), Харків (25%), університет (58%) та українські дівчата (78%). Практично однаковою мірою (по 25%) іноземні студенти цінують свою незалежність та свободу, яку вони отримали, приїхавши вчитися в Україну. Іноземні студенти відчувають проблеми із загальною адаптацією такого характеру: їм складніше звикати до погоди (68%), до іншого способу життя (37%), необхідно вивчати українську (російську) мову для спілкування (42%). Вони незвичні до умов проживання в гуртожитку (45%), відсутності родичів (47%) [5].

У всіх сферах адаптації в 3 – 4 рази більше іноземних студентів-дівчат, ніж хлопців; вони відчувають проблеми, однак спілкування з одногрупниками однаково складне для представників обох статей. Чітко проявилися гендерні відмінності в аналізі про те, що сподобалося іноземним студентам в Україні. На відміну від дівчат, юнакам сподобалися українські люди, незалежність та самостійність, інший спосіб життя, наявність земляків (по 100%) та навчання (65%), тоді як дівчата віддали перевагу культурі, погоді та пам'яткам культури України [5].

Слід зазначити, що навіть за найсприятливіших умов міжнародних контактів пі час входження в нову культуру в особистості, як правило, виникають різного роду труднощі та

проблеми. Найчастіше представники різних країн та культур дуже мало знають один про одного, керуються стереотипними уявленнями, недостовірною, а іноді спотвореною або негативною інформацією про українську культуру та відчують відносно неї упередження, що не може не позначитися на тривалості та складності їх адаптації до іншого соціокультурного середовища. Усе це також актуалізує проблему соціальної адаптації іноземних студентів.

Водночас правомірно говорити про специфічні труднощі процесу соціокультурної адаптації іноземних учнів, викликані якісною своєрідністю того чи іншого соціуму. Таким чином, можна виділити ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, що ускладнюють процес адаптації іноземних студентів у соціокультурному середовищі сучасного українського суспільства [3].

Перш за все – це культурна неоднорідність українського суспільства, яка обумовлена різнонаціональним складом населення, поєднанням в ньому різних традицій, культурних норм та цінностей.

Необхідно також підкреслити, що в Україні ми маємо справу із суб'єктами країни, які суттєво відрізняються один від одного за рівнем соціально-економічного розвитку, за національно-етнічним складом населення. Україна є поліетнічною спільнотою, де проживають українці, росіяни, білоруси, а також євреї, латиші, німці та інші етнічні групи. Соціокультурне середовище країни успішно синтезує в собі традиції та цінності всіх народів, для неї характерна набагато вища культура міжнаціональних відносин. В Україні представлена не тільки християнська, а й мусульманська культура, що має важливе значення в процесі соціокультурної адаптації вихідців із мусульманських країн, які складають значну частину іноземних студентів, що навчаються у вишах.

У наш час у вищих навчальних закладах України здобувають освіту студенти більш ніж з 50 країн світу. Переважає більшість із них – вихідці з Південно-Східної Азії та Африки. Вони є представниками різних культур, що, у свою чергу, проявляється в поведінці, стандартах спілкування, світосприйнятті тощо, які були засвоєні ними в процесі первинної соціалізації на батьківщині. Так, наприклад, етнічно схвалювана норма поведінки диктує представникам країн Південно-Східної Азії зовнішню стриманість, мінімальні прояви міміко-жестиккулярних засобів у вираженні емоцій, підкреслену поважність та доброзичливість відносно учасників комунікації, особливо старших за віком. Водночас у студентів, які прибули з деяких арабських та африканських країн (наприклад, Анголи, Ємену, Нігерії та ін.), національна система виховання формує поведінкову активність із яскраво вираженим прагненням до успіху, лідерства, потребою в підтвердженні оточуючими гідності особистості. Культура, яку представляють китайські учні, значно відрізняється від системи

цінностей європейської культури. Можна вказати й на менш значні культурні відмінності: наприклад, китайці висловлюють гнів та огиду, звужуючи очі, тобто прямо протилежно тому, як це роблять представники європейської культури.

Іншими словами, у світосприйнятті, поведінкових стереотипах та комунікації багато такого, що сприяє виникненню бар'єрів між іноземними та українськими студентами, між іноземними студентами та мешканцями України. Необхідно враховувати той факт, що на навчання до нас приїжджають студенти з країн, що мають різні політичні системи, різний рівень розвитку економіки та ступінь інтеграції у світове співтовариство, а також те, що в кожній країні існують власні національні освітні системи.

На процес адаптації іноземних студентів впливає кліматичний фактор. Оскільки вони приїхали в Україну з теплих країн, їм необхідно звикати до зими, причому не тільки до низьких температур, а й до обмеженості життєвого простору в зимовий час, оскільки в країнах Азії та Африки суспільне життя, соціально значущі події, зустрічі з друзями, родичами, вільне проведення часу проходять під відкритим небом.

З точки зору цивілізаційного підходу багато іноземних студентів є представниками так званих традиційних суспільств, які характеризуються стабільною соціальною структурою, ієрархією, заснованою не так на особистісних досягненнях, як на становій або кастовій приналежності, у результаті чого в партнерських відносинах на перший план виступають члени сім'ї, роду, громади. Українське ж суспільство можна віднести до сучасного типу – воно характеризується високою орієнтацією на соціальну мобільність, особисті досягнення; розвинену систему професійної стратифікації, яка заснована на досягнутому статусі. У віці 17–18 років на поведінці багатьох з іноземних студентів позначається процес первинної соціалізації, який відбувався в них на батьківщині. Приїхавши на навчання до України, вони потрапляють у нові соціальні умови, тому процес розвитку їх особистості різко ускладнюється. Практично ніхто з них не знає української мови, не кажучи вже про мови інших народів, що населяють країну.

Із точки зору теорії «культурного шоку» [1] наявні всі передумови для того, щоб у процесі соціокультурної адаптації іноземні студенти, які навчаються у вишах України, відчували всі стадії цього стану.

Є ціла низка проявів у студентів-іноземців ознак «культурного шоку». Переважна їх більшість (89%) до навчання в Україні не жила тривалий час за межами країни. Отже, у них немає досвіду подолання

адаптаційних складнощів, на який вони могли б орієнтуватися в процесі навчання в вишах України.

Істотне значення для успішного пристосування до тих чи інших умов має відповідність «очікуваного» та «дійсного», тобто того, з чим людина стикається на новому для нього місці. Студенти мають дуже віддалене уявлення про країну, в якій їм належить учитися протягом найближчих років, про її народ, про те, якими є соціокультурні традиції та ін.

Суть «культурного шоку», який відчувають іноземні учні, полягає, в неминучому зіткненні старих та нових культурних норм і цінностей (старих, які були притаманні іноземному студенту як представнику суспільства, яке він покинув, та нових – властивих суспільству, в яке він прибув) [1].

При цьому міжкультурний контакт та викликаний ним «культурний шок», як і навички, які виробляються людиною, щоб подолати складане становище, мають ситуативний характер. І як зазначає О.Л. Герасименко, пристосувавшись до роботи в одній культурі, людина «...знову буде зазнавати труднощів, потрапивши в неформальну обстановку, переїхавши в іншу країну, та навіть повернувшись додому, оскільки за рахунок набутого досвіду змінюються її орієнтації, а вимушений протягом деякого часу розрив громадських зв'язків на батьківщині потребує затвердження знову свого соціального статусу» [4].

Якими ж є фактори, що відіграють ключову роль у досягненні почуття задоволеності життям та навчанням в Україні? Це: побутові умови – 48%; доброзичливе ставлення оточуючих, товаришування з місцевими жителями, українськими студентами – 62,2%; добре знання традицій, звичаїв, правил поведінки, законів українського суспільства – 17,8%; можливість дотримуватися традицій та звичаїв рідної країни – 15,5%; надійне забезпечення безпеки – 28,8%; висока якість викладання, використання передових інформаційних технологій, знайомство з кращими досягненнями російської науки – 31, 1%; інше – 4,4% [5].

З огляду на те, що адаптація та інтеграція в чужу культуру ґрунтуються не тільки на знанні мови та звичаїв, ми припускаємо, що показником адаптованості іноземних учнів виступає ставлення до нового для них соціокультурного середовища, яке базується на основі сформованих у них соціальних установок. При цьому виявилися два компоненти соціальної установки: емоційний (оцінка почуття стосовно до об'єкта) та поведінковий (коннотативний, регулятивний) компонент. Загалом, студенти-іноземці налаштовані емоційно

позитивно до соціокультурного середовища, в якому вони опинилися у період навчання. Їм цікаві культурні традиції українського, російського та інших народів, з представниками яких вони спілкуються. Однак поведінковий компонент не має настільки яскраво вираженого позитиву. Студенти стверджують, що їм подобається дотримуватись традицій та правил поведінки мешканців України.

Вироблене в ході процесу адаптації ставлення іноземних студентів до нового соціокультурного середовища є структурно складним та диференційованим. Неузгодженість у процесі соціокультурної адаптації свідомості та поведінки можна визначити як «адаптивну асиметрію». Вона характеризується тим, що реалізація та розвиток особистісного потенціалу, відносно пристосування до нового соціокультурного середовища досягається виключно за рахунок змін у стереотипах та способах поведінки, але при цьому залишається внутрішнє відчуження від того соціального середовища, у якому вони змушені жити та вчитися протягом п'яти – семи років.

Висновки. Системне вивчення особливостей реалізації та розвитку особистісного потенціалу, а також соціокультурної адаптації студентства із зарубіжних країн до життя та навчання в Україні могло б сприяти оптимізації вітчизняної системи вищої освіти, що, зовнішньою підтримкою міжнародний престиж нашої країни, підтверджуючи високий рівень її науки, культури, освіти. Крім того, аналіз соціальної адаптації іноземних студентів та вироблені на його основі практичні рекомендації з підготовки та впровадження комплексу адаптаційних заходів дозволять підвищити конкурентоспроможність українських ВНЗ у сфері міжнародних освітніх послуг, що сприятиме, у свою чергу, підвищенню професійної зайнятості висококваліфікованого професорсько-викладацького складу українських вишів та розвитку інфраструктури вищої освіти в Україні.

Список джерел інформації / References

1. Oberg, K. (1999), *Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environments, Practical Anthropology*, vol 7.
2. Арсеньев Д. Г. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов / Д. Г. Арсеньев, М. А. Иванова, А.В. Зинковский. – СПб., 2003. – 160 с.
3. Arseniev, D.G., Ivanov, M.A., Zynkovskyy, A.V. (2003), *Socio-psychological problems of adaptation and physiological problems of foreign students adaptation [Sotsyal'no-psykholohycheskye y fyzyolohycheskye problemy adaptatsyy ynostrannykh studentov]*, St. Peterburg, pp. 160.
3. Витковская М. И. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России / М. И. Витковская, И. В. Троцук // Вестник РУДН. – 2005. – № 6-7. – С. 267–283.

Vitkovskaja, M.I., Trotsuk, I.V. (2005), *Adaptation of foreign students to living and studying in Russia. Bulletin of Peoples' Friendship University* [Adaptatsyya ynostrannikh studentov k uslovyuyam zhyzny u ucbeby v Rossyyi], BPFU, Moscow, № 6-7, pp. 267-283.

4. Герасименко О. Л. Некоторые аспекты социокультурной адаптации иностранных студентов / О. Л. Герасименко // Теория и практика преподавания русского языка как иностранного: материалы II Международ. науч.-метод. конф., 15-16 мая 2008 г. – Минск: БГУ, 2008. – С. 180–182.

Gerasimenko, O.L. (2008), “Some aspects of socio-cultural adaptation of foreign students” *Theory and practice of teaching Russian as a foreign language: proceedings of the II International Scientific-method. conf.* [Nekotorie aspekti sotsyokul'turnoy adaptatsyyu ynostrannikh studentov], BSU, Minsk, pp. 180–182.

5. Титаренко С. А. Особливості організації навчально-виховного процесу зі студентами-іноземцями у медичному вузі : матеріали навч. метод. конф. / С. А. Титаренко. – Полтава, 2003. – С. 102–106.

Tytarenko S.A. (2003), “Features of the educational process of foreign students in the medical college”. *Materials of educational conferences*, [Osoblyvosti orhanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu zi studentamy-inozemtsyamy u medychnomu vuzi: materialy dopovidey navchal'no-metodychnoyi konferentsiyi], Poltava, pp. 102–106.

Кравцова Тетяна Анатоліївна, викл., кафедра іноземних мов, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, 61051, Україна. Тел.: (057)349-45-69; e-mail: tanya-sklyar1@mail.ru.

Кравцова Татьяна Анатольевна, преп., кафедра иностранных языков, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, 61051, Украина. Тел.: (057)349-45-69, e-mail: tanya-sklyar1@mail.ru.

Kravtsova Tetiana Anatoliivna, teacher, Kharkiv state university of food technology and trade, foreign languages department. Address: Klochkivska str., 333, Kharkiv, 61051, Ukraine. Tel.: (057) 349-45-69, e-mail: tanya-sklyar1@mail.ru.

Король Аліна Валентинівна, викл., кафедра іноземних мов, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, 61051, Україна. Тел.: (057)349-45-69; e-mail: kaf1402@mail.ru.

Король Алина Валентиновна, преп., кафедра иностранных языков, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, 61051, Украина. Тел.: (057)349-45-69, e-mail: kaf1402@mail.ru..

Korol Alina Valentynivna, teacher, Kharkiv state university of food technology and trade, foreign languages department. Address: Klochkivska str., 333, Kharkiv, 61051, Ukraine. Tel.: (057) 349-45-69, e-mail: kaf1402@mail.ru.

*Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. М.В. Чорною.
Отримано 15.03.2014. ХДУХТ, Харків.*